

Abban a ragyogó párbeszédben, amelyet az aiszkiloszi drámában Prometheus folytat Okeanosz leányaival, a sziklához láncolt félisten felsorolja, hogy mi minden jót cselekedett az emberekkel. Tőle kapták a tüzet, amelyvel munkaeszközöket állíthatnak elő; innen a technikai értelem, s nyomában a civilizáció. „De — mondja Prometheus — valami sokkal nagyobbat is ajándékoztam nekik: megadtam nekik az illúziót, amely elfelejteti velük a halált, s úgy engedi élni őket, hogy mítsém törődnek igazi sorsukkal.” És Okeanosz leányai helybenhagyják: „Igen, ez nagyon nagy adomány volt részedről az embereknek.”

Hívó keresztényeknek is érdemes el-tűnődniök ezen a pogány dialóguson — állapítja meg Bernard Bro egy újabb tanulmányában, amelyet megint a *Vie Spirituelle* közölt. Már a tanulmány címe is érdekes: „Önámítások a hit körül.” S amit alája foglal, az sem érdektelen. Nemrégiben egy nő bizonyos humorral így magyarázta Bro előtt a megtérését: „Az ópiumot választottam.” S mi tagadás — teszi hozzá Bro —, nem kevesen vannak azok a keresztények, akik számára valóban ópium a kereszténység. Ha paradoxonnak hangzik is: nemcsak az ateisták ateizmusáról, de a keresztények ateizmusáról is beszélhetnénk olykor. Már Aquinói Szent Tamás utalt arra, hogy sok keresztény ember még mindig az Ószövetség rendjében él. S ma sincs különben — állítja Bro. Szép számban vannak olyanok, akik megelégszenek egy „belső zsinagógával”, mert sokkal könnyebb „érzéstelenítést” keresni egy törvényben, amely biztonsággal kecsegtet, mint elfogadni és teljesíteni az élő Isten kívánságait. „A hit — szögezi le Bro — jó alibiket nyújthat olyan magatartások fedezésére is, amelyeket nélkülözhetetlennek neveznénk.” Ha azután mélyükre tekintünk, kiderül, hogy többnyire öncsalásokkal állunk szemben, amelyek mögött az irrealizmus különböző formái húzódnak meg.

*

A hitélettel is úgy vagyunk, mint minden étellel, amelynek alapja a szeretet. Nem érhetjük be eszmékkel és elvontságokkal. Igaz, hogy a hitnek

megvan a tárgya, a tartalma, amely meghallgatást és az értelem munkáját igényli, de tévednénk, ha a hitet úgy fogjuk fel, mint ami egyedül az ész csatlakozásán múlik. Hihetjük mi a Credo minden misztériumát — úgy elméletben —, anélkül, hogy ez bármiben feszélyezne minket. És sajnos, nagyon is könnyű megrekednünk ennél. A hit nem más ilyenkor, mint elvont igazságok elfogadása az értelem által: szépen megfér egész sor magatartással, viselkedéssel és elképzeléssel, amelyeknek semmi közük a hithez, amelyekben nincs semmi kereszténység, sőt amelyek gyakran ellentétei ennek.

Megfelekedzünk ebben az esetben a hit két lényeges jellegzetességéről. Előszörban arról, hogy a hit számára lehetetlenség különválasztani az üzenet tartalmát attól, aki az üzenetet küldi nekünk. Hit csak akkor forog fenn, ha ráhagyatkozunk arra, aki beszél. Már pedig egyedül Isten beszélhet helyesen Istenről. Nincs hit-aktus, csak egy találkozás, egy tényleges pünkösdi nevében. Isten, aki mondja magát nekünk: ez a mi hitünk tárgya és egyetlen igazolása — figyelmeztet Bro. Nincs hit ezen a személyes Istennel való találkozáson kívül, aki magát mondja személyesen az embernek. Másodszor tisztában kell lennünk azzal, hogy a hit ugyan oly szilárd, abszolút bizonyosságon nyugszik, amelyet Isten adott, a hit azonban homályos marad az értelem számára, amely nem rendelkezik evidenciával. Ez a bizonyosság tehát nem fakadhat egyedül az értelemből, hanem a szeretetből, az akaratból, amely — hála Isten segítségének — biztosan megtalálja beteljesülését abban, amit Isten ajánl neki. A tudományos megismerésben a bizonyosság egyedül az értelemből ered: csatlakozunk valamihez, mert nyilvánvalónak látjuk. A hitben viszont azért csatlakozunk valamihez, mert a szeretet mondja nekünk, hogy az a legbiztosabb jó a számunkra. Az ember nem csupán azért hisz valamely igazságnak, mert az elhihetőnek vagy kielégítőnek látszik, hanem mert egy olyan jóról van szó, amely egybeesik a saját javával. A szeretet, az akarat az, ami a hitnél megadja a csatlakozásnak az indítékot. Isten se-

gítsége felismerteti velünk, hogy jó az, amit ajánl nekünk, és pedig jó a mi számunkra. Az akarat rögzíti rá az értelmet az üzenetre, mint ami jó neki.

Ebből megérthetjük — fúzi tovább Bro —, hogy az ember miért nem elégedhetik meg a hitnél az eszmékkel. A helyzet az, hogy a jó sohasem tiszta eszme, hanem mindig elválaszthatatlan a valóságtól. A boldogság minden keresése jól mutatja ezt. Ha a hitnél valami jóról van szó — már pedig a lehetőség legnagyobb jóról van szó: a boldogságoomról, az üdvösségemről —, akkor nem érhetjük be annak csupán az ismeretével, hanem birtokolni és szeretni is akarjuk azt. Arról a valóságról pedig, amelyről felfedezzük, hogy jó a számunkra, ugyanakkor azt is felfedezzük, hogy valaki is, egy személy: Isten, aki a maga teljességében Krisztuson át nyilatkozott meg.

Nagyon ésszerűen járunk el tehát — jelenti ki Bro —, ha egyetlen mondatban foglaljuk össze a hitnek ezt a két jellegzetességét: „Nincs igazi keresztény hit, csak ha találkozás történt.” Mint minden emberi barátság-nál, a hitünk-nél is ez a döntő küszöb, amelyen át kell haladnunk. Az, hogy ismerjük Krisztus történetét, hogy megtanultuk, mit kell gondolni felőle, hogy elfogadjuk Isten létezését: ez még korántsem annyi, hogy megvan a hitünk. Mindez még eszme és elvontság. S az ember nagyon is megmaradhat ennél, holott a hit a „valóságnál” végződik, vagyis a személyes Istennél. Amíg az elvontságok síkján marad az ember, mindenféle irrealizmusnak ki van téve. S mindaddig tart ez, amíg a küszöbön átlépve el nem mondhatja, hogy találkozott egy Másikkal, találkozott úgyannyira, hogy most már urának vallja őt, mert felismerte: valóban szüksége van erre a Másikra, Krisztusra, hogy éljen.

*

Bro felhívja figyelmünket arra, hogy a hívő keresztény megkülönböztetése okából sem Krisztus, sem Szent Pál sohasem egyszerűen azt kérdezte: hiszünk-e Isten létezésében, hanem hogy hiszünk-e, hogy Jézus az Isten fia és hogy Isten az úr. S ha áttekintjük az egyház történetét, meggyőződhetünk arról, hogy a szentek hite sem korlátozódott Isten létének megenge-

désére, hanem valóságosan át is élték, realizálták önmaguk számára ezt a létezését, elfogadva, hogy Isten az úr.

Ezek a tanúságok persze mégis csak a múlté — jegyzi meg Bro. Am fel sem tudnók sorolni azokat a mindennapi eseményeket és problémákat, amikor valamely ember életében Isten a személy minőségét ölti. Bro két határesetet említ, amelyekben különösen észlelhetjük Isten jelenvalóságának realitását. Egyik az a lelki fejlődés, amelyet az özvegység hoz gyakran magával. Istenből hirtelenében valaki lesz, ijesztően reális valaki. Ő az egyetlen, akire az ember támaszkodhat ezentúl, hogy újból megtalálja az eltávozottat. Túl a kompenzálás szükségletén és a képzelődéseken, az ember felfedezi, hogy megpróbáltatásának, a magánosságának, a brutális törés tragikumának csak akkor lehet értelme, ha Isten élő valakiként lép elő. S valóban, egyedül ő állhatja útját a reménytelenségnek vagy a menekülésnek, amire egy emberi szeretet elvesztése készlet. Másik példa a kínok és szenvedések viselése, amikor Krisztus jelenvalósága a hívő számára sokkal elevebb és kézzelfoghatóbb segítség, mint bármiféle emberi vigasztalás.

Ha a hit realizmusának legdöntőbb jeleit keressük — fejt ki a továbbiakban Bro —, akkor mindenekelőtt a Krisztussal való szemléleti és életközösséget kell kiemelnünk. Vele megváltozik minden. Nem imádjuk többé „Istent”, hanem a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyját. Nem csupán a „halhatatlanságban” hiszünk, hanem a test feltámadásában. Nem csupán arra törekszünk, hogy szabaduljunk a bűn fájaldalmától vagy szegényétől, hanem hogy helyreállítsuk a megsértett barátságot Istennel. Nem csupán elveket vallunk és képviselünk, hanem készek vagyunk együtt élni és együtt működni olyan tervekben és szándékokban, amelyek egy más valakitől származnak és túlhaladják képzeletünket.

Másik jele annak, hogy igazán elfogadtuk Istent, ha rajta kívül semmit nem tekintünk abszolútnak. Így is következik ez Isten reális jelenvalóságából. Mihelyt valóban találkoztunk Istennel, minden egyéb bizonyos relativitást nyer. Fanatizmus vagy keménység például emberközi viszonya-

inkban azt mutatná, hogy a hit még idegen némely magatartásunktól.

*

Isten távolléte okozza összes irre-realizmusunkat — hangoztatja Bro. Azt jelenti ez a távollét, hogy Isten nem vált a számunkra soha személyessé, hanem megmaradt az eszmék területén. Ha pedig Isten nem szerzett reális jogot magatartásainkra, viselkedésünkre, elhatározásainkra, addig kockázatjuk, hogy csupán a saját hajlamaink vezetnek minket, s ezek a hajlamok a legkülönbözőbb erőknek vannak alávetve: öröklésnek, közfelfogásnak, neveletésnek vagy egyszerűen a testiség hatalmának. S a hit akkor a legrosszabb ámitásokra képes. Kitűnően álcázhatja uralmi ösztönünket, vagy azt a szükségletünket, hogy biztonságban érezzük magunkat.

A leggyakoribb irre-realizmusokat tárgyalva első helyen említi Bro azt a kísértést, hogy „elvekkel” — önmagunkban nagyon helyes elvekkkel — helyzetefítésük a hit élő világosságát és az Istennel való igazi együttélést. A hitélet lényege lesz ilyenkor az „értékek védelme”, az ember azonban, sajnos, gyakran képtelen meglátni, hogy amit véd, valójában a saját eszméi. Meghatározott társadalmi rendet, politikai irányzatot, bölcséleti nézeteket, sőt bizonyos teológiai szemléleteket is elkéseredetten és erőszakosan védhet az ember, mint olyan eszméket, amelyeknek győzelemre vitelét többre becsüli az élő Istennek való engedelmisségnél. Elég gondolnunk arra, hogy az értelmi fölény kivívásának micsoda akarata fűti olykor azokat, akik az egyház vagy a teológia „megmentésére” igénylik maguknak a „küldetést”, nem is sejtve, hogy a keresztény morálnak még a legelembibb elveit sem tartják tiszteletben.

Ellentétének tűnik fel az az irre-realizmus, amikor az ember azért gondolja konkrétanak a hitét, mert folyton igazságosságról és szeretetről beszél. Ahelyett, hogy értékeket védené, konkrét akar lenni. Szeretni kell, úgymond, mindenekelőtt az embereket, egyformán az összeseket kivétel nélkül. Könnyű dolog ez és gyakran nagyon elvont — állapítja meg Bro. Mert ha nagyon nagylelkűek vagyunk az összes emberek irányában, csak azért tehetjük, mert feltételezzük ró-

luk, hogy jók. Ahogyan Karamazov Iván mondja: „Úgy elvontan mindig szeretheti az ember a felebarátját, szeretheti olykor a távolból is, de közelről szinte soha. Ha minden úgy történnék, mint a színpadon, úgy baletten, ahol a koldusok rongyai is selyemből és csipkéből vannak, s ők maguk kecsesen táncolva kérik az alalmazsát, hát igen, akkor még csodálhatnók őket.” Föltételezzük, hogy jók az emberek, s ebben az esetben nincs szükségünk Istenre, hogy szeressük őket. Ha azonban nem tételezzük fel, miként a keresztény tanítás sem tételezi fel, akkor a szeretet keresztény parancsa nagyon is kemény, nagyon is súlyos.

Beleeshetik a keresztény hívő a „bensőség irre-realizmusába” is, amikor azzal az ürüggyel, hogy Isten országa „belül” van, sivár önösségre fullad. Minden kifogást felhasznál arra, hogy megfutamodhasson az emberi felelősségek vállalása és a keresztény tanúságtétel elől. Ennek ellentéte a „koz-mikus” és a „hódító” jámborság irre-realizmusa. Az a felfogás, hogy nincs egyéni üdvösség, mert csak a világ története, a mindenségnek, a kozmosznak menete az, ami számít. Az ilyen lelkek — jegyzi meg Bro — elfelejtik, hogy reálisan csak abban a mértékben működhetünk közre a világ megváltásában, amely mértékben sikeresen vívjuk meg a saját belső harcainkat. S ebben a belső harcban senki sem helyettesíthet minket, ez csakis reánk, önmagunkra tartozik. A hódító szellemnek pedig megvan az a kockázata, hogy alibiket nyújthat összes birtoklási és hatalmi ösztöneinknek.

Hemingway egyik regényalakja, amikor megkérdezik tőle: hisz-e Istenben, némi tündődés után ezt feleli: „Igen, olykor... éjszaka.” S amit ő így az egyszerű fizikai sötétségre vonatkoztatott, más szinten is igaz a hitre — állapítja meg Bro. Bizonyos mértékig vissza kell húzódnunk mindattól, ami elterel és vakít, hogy valóban megtaláljuk Istent, s ez a visszahúzódas sok bátorságot kíván. Természettől fogva berzenkedünk az éjszaka ellen. Nem a legkisebb irre-realizmus az, amely különösen az affektív beállítottságú embereket fenyegeti. Ezeknek annyira szükségük van arra, hogy valakiért éljenek, hogy mindig érezni akarják ennek jelenlétét. S az eleven kapcsolat

okából az ilyen ember ellenáll az „éjszakának”, érthetőbben: visszautasítja a tisztulásokat, amelyekkel a lelki szárazság időszakai járnak, holott egyedül ezeknek a tisztulásoknak árán juthat el annak az Istennek igazi megismerésére, aki minden érzelmet túlhalad.

Ha azonban a szív hamar elsőkélyesedhet az érzelemben, a szellem is bezárkózhat az értelem ketrecébe. Annak az elvnek nevében, hogy Isten fölött áll minden antropomorfizmusnak, egyesek megrekedhetnek a lelki élet kapujában. Nem akarnak szívükkel Istenhez menni, mert ez túl „emberi”, túl egyszerű lenne. Így a túlzott Szent Szűz-hódolat irrealizmusa és szertelenségei mellett ott találjuk azoknak a hívőknek irrealizmusát is, akik „felnőtt” hitet akarnak kialakítani maguknak, még mielőtt szeretnék, valóban szeretnék Istent. Megelégszenek egy agybeli spiritualitással, amelyben nem Isten az irreális, akit el akarnak érni, hanem a szeretet, amellyel állítólag szeretik Istent. Ami az úgynevezett „Mária-gyermekek” irrealizmusát illeti, Bro egy lábjegyzetben hozzáfűzi: „Hogy jól megértsenek olvasóim, nem arról van szó, hogy félreismerném a máriás jámborság szükségét, nagyon is tudatában vagyok ennek. De soha nem lehetünk elég szigorúak a kisiklások iránt, amelyeket sok helyen felelős tényezők is eltűrnek. *Corruptio optimi pessima.*”

Bro hangoztatja, hogy mindezek a magatartások elferdítik az igazi természetfölötti, isteni hitet, ugyanakkor azonban meghamisítják a valóságot is. „A természetfölöttiekben való irrealizmus mindig együttjár valami irrealizmussal a természetiek körében is” — jelenti ki Bro. Az irrealizmus onnan adódik, hogy az emberi valóságok helyébe olyan természetfölötti értékeket állítunk, amelyeket nem keresünk és nem ismerünk igazán. Azt állítjuk, hogy Krisztust követjük, holott csak elvont módon cselekszünk. Az efedmény azután az, hogy még a természetiek síkján is irrealizmusba esünk. A tapasztalás eléggé mutatja, hogy mennyire jogosan tehetik szavá olykor a hitetlenek a keresztény hívők álságait. A hitetlen ember — szögezi le Bro — nem ritkán tisztességesebb, igazabb és konkrétebb, mert nem kezeli sem az embereket, sem a dolgo-

kat olyan előítéletek, viselkedések vagy magatartások nevében, amelyeket „természetfölöttieknek” keresztelne.

Ha rossznak vélünk valamit magunk körül vagy általában az életben; gondoljuk meg, hogy a javításnak azok az eszközei, amelyek emberi erőszakosságra támaszkodnak, csalékony hatásúak. Csak az a példaadás járhat haszonnal, amely a rosszal szemben a jót tanúsítja. A természetfölöttit soha sem találhatjuk meg, ha megvetjük a természetet. Ha pedig elszakadunk a világtól, hogy megtaláljuk Istent, akit valójában nem találunk meg, akkor vajon mi marad nekünk? Némely vallásos életek elmeszesedett szomorúsága eléggé felvilágosíthat róla. A támadó típus „apostolkodása” nemcsak Istent árulja el, de vét az emberiség ellen is. Az alázatosság és szerénység hiánya illuzóriussá teheti az emberi kapcsolatokat. Annak a „megváltó szeretetnek”, amelyet a kereszténység tanít, első kelléke az együttérzés, a nagylelkűség és a türelem. Nem kétséges, hogy az ember tudatlanul is önmagát keresi és valamennyien önzők vagyunk, az igazi veszedelem azonban akkor ér minket, ha nem akarunk számot vetni ezzel. Az érzelmi jámborság akkor még inkább elferdíti szívünk erőit, ha pedig értelmünkötől várjuk azt a kapcsolatot Istennel, amelyet az értelem nem adhat meg, akkor értelmi életünk csúszik el igazi célja mellett.

*

A legkárosabb irrealizmus azonban az lenne — mutat rá tanulmánya befejező részében Bro —, ha nem hinnők, hogy idő kell annak megtanulásához, hogy realisták legyünk. Az a normális minden hívő számára, hogy csak fokozatosan szabadulhat meg a kísértésektől és utópiáktól. Ki állíthatja közülünk, hogy nincsenek már illúziói? A lényeges azonban, amihez tartanunk kell magunkat: hogy egyedül Isten elég erős ahhoz, hogy megtisztítsa az ember szívét, s ehhez időre van szükség.

Normális dolog, hogy a hívő ember lelkesedéssel fedezze fel a lelki értékeket s érezze magában a készséget ezeknek megvédésére; normális, hogy az ember küzdeni akarjon mindazért, ami igazságos; normális, hogy érezze

egy „benső” élet szükségét. Irrealizmus azonban nem tudni azt, hogy a hit nem növekedhet feszültségek és dialéktika nélkül, kísértések és megváltás nélkül. És irrealizmus megfeleledkezni arról, hogy sohasem maga az ember az, aki megmenti a hitét, hanem egyedül Isten, aki a hitet neki adta.

Dosztojevszkij írta a „holtak házáról” szóló emlékezésében: „Súlyos a rab számára, hogy zár alatt tartják, de még súlyosabb, ha annyira megszokja börtönét, hogy nem is kívánja elhagyni azt.” Nos — mondja Bro — a lelki önámítások veszedelmes börtönt jelentenek, mert az a sajátosságuk, hogy rendkívül makacsok, s könnyen meg lehet szokni őket. Az

összes fanatizmusok, az összes „integritizmusok” eléggé bizonyítják.

Az élő Istennel való igazi találkozás hiánya okozza a keresztény hívő öncsalásait. Elkerülni csak úgy tudjuk ezeket, ha konkrét módon gyakoroljuk a találkozást. Csak a Megváltó-Isten vihet ki minket ebből a magunk börtönéből. S a találkozás gyakorlásának egyetlen konkrét módja: az ima. Hogy létezik egy Másik, akinek gondja van reánk, ezt bizonyosan csak a dialógusnak, ezeknek a találkozásoknak gyakorlásában tudjuk meg. Ha nem imádkozunk, akkor végzetserűen arra a következtetésre jutunk, hogy nem létezőnk annak számára, aki nem létezik többé a mi számunkra.

A KIS ÚT

„A böjti fegyelem évről-évre enyhül az egyházban. Ezt nem egészen értem, mert az aszketikus irodalom ugyanakkor hangsúlyozottan ajánlja a böjtöt. Az imádság és az alamizsna mellett a böjt, a tökéletességre törekvők számára elengedhetetlen eszköznek tűnik. A kérdés az, hogy eleget tesz-e lelkiismeretének az, aki csak a jelenleg kötelező böjtöt és megtartóztatást vállalja, vagy köteles-e belső indítását követni és az Úr Jézus és a szentek példájára böjtöket is vállalni?”

A böjti fegyelem fokozatos enyhítése egyáltalában nem jelenti a böjtölésnek lebecsülését vagy éppenséggel megvetését. Római Szent Kelemen mondását ma is maradék nélkül igaznak tartjuk: „Jó az alamizsna bűneink engesztelésére. Bár a böjt többet ér az imádságnál, de mindkettőjüknél többet ér az alamizsna.” (Korintusi-akhoz írt levél, 16. fejezet.) Az egyház fegyelmi intézkedéseinek enyhülése sokkal inkább a szabadság és önkéntesség irányába mutat. A hívek „felnőtté válásának” folyamata az, ami századunkra jellemző. Az atyailag jóra kényszerítő hatalom helyébe az önkéntes áldozatvállalás felel meg jobban a mai embernek.

Arra a kérdésre, hogy van-e szigorúan vett kötelezettség a parancsolt böjtökön túlmenő önmegtadadásra, illetőleg bünt követ-e el, aki ilyen „benső indításnak” nem engedelmeskedik, azt kell válaszolnunk, hogy súlyos bűn terhét ilyen címen senki sem kényszerítheti önmagára, hacsak nem tett halálos bűn terhe alatt külön böjti fogadalmat. Az ilyen fogadalmakat azonban az egyház általában nem nézi jó

szemmel az emberi esendőség miatt, és bár nem tiltja, de csak akkor tartja helyesnek, ha komoly megfontolás és a lelkivezető irányítása mellett történik. A jelen böjti fegyelem minimum, ennél többet buzgóságból mindenki tehet, ez ajánlatos is. A böjtölésnek éppen úgy, mint az imádságnak vagy jótékonykodásnak felső határát a bölcsesség erénye kormányozza. Mivel a legbuzgóbbakat is fenyegetheti az önfejűség veszélye, ezért az önkéntesen vállalt böjtölések kérdésében is a lelkivezetőnek való engedelmesség ad igazán biztonságot.

Kérdés, hogy Római Szent Kelemenel együtt miért tartjuk a böjtöt az imádságnál is értékesebbnek? A nagyböjti Praefatio — Aquinói Szent Tamás nyomán — utolérhetetlen tömörséggel foglalja össze a böjt jelentőségét: „Hálát adunk, szentséges Urunk, mindenható Atya, örök Isten: ki testi böjt által a bűnöket elnyomod, a lelket felemeled, terőt adsz és jutalmakat Krisztus, a mi Urunk által.” Aquinói Szent Tamás a böjtről szóló művében (II. II, 147) hozzáteszi, hogy amennyiben ezek a célok szükségesek, a böjt